

TOMPA LÁSZLÓ

ÉLETE ÉS KÖLTÉSZETE

(A költő 60. születésnapjára)

Írta :

Tóth Béla

JÓKAI-NYOMDA RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

Sepsiszentgyörgy

2391
1944

TOMPA LÁSZLÓ

ÉLETE ÉS KÖLTÉSZETE

(A költő 60. születésnapjára)

Írta :

Tóth Béla

240
1958

JÓKAI-NYOMDA RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
Sepsiszentgyörgy

25358

Felelős kiadó : Dr. TÓTH BÉLA

NYOMTATTA A JÓKAI-NYOMDA R. T. SEPSISZENTGYÖRGYÖN

Felelős vezető : Égető Albert igazgató

I.

Tompa László 1883. dec. 4-én Betfalván, Udvarhely vármegyében született református apától s unitárius anyától. A család gyökerei a háromszékmegyei Kisborosnyóra vezetnek, ahhoz a Tompa-nemzetséghez, melyből állítólag Tompa Mihály nagy költőnk is származott. Az udvarhelymegyei ág a történelem során élénk szerepet játszott a közéletben. E téren szerzett érdemeiért a család egyik őse, Tompa János, Bethlen Gábor fejedelemtől a „kisborosnyói“ előneve mellé a „kányádi“ előnevet is megkapta.

A költő apja, Tompa László, Nagyküküllő vármegye főjegyzője volt. Kétszer nősült. Első felesége újszékelyi Buzogány Mária volt, a második gagyi Pálffy Berta. Első házasságából három gyermeke született: Kállmán, Etelka és Árpád. László a második házasság gyümölcse. Az apa családja — a költő megjegyzése szerint — játékos könnyelműségre s „férfias szenvedélyek“-re hajló, bort, dohányt kedvelő elődökre tekint vissza, míg az anya az unitárius ősek józanul mérlegelő szellemét s egy erősen takarékos apa hajlamát hozta a házba.

A második feleség művelt, finomlelkű asszony volt. Tompa László az ő gondviselése mellett a betfalvi kúrián töltötte gyermekéje első éveit. „Az az igénytelen, málladozó ház, amelyben Betfalván, anyám örökölt kicsi birtokán megszülettem és serdülő korom egy részét eltöltöttem, közepén beépített feljárójával, a nehánszáz lépésnyire egy kis berken túl folydogáló Nagyküküllőre néz“. — írja a költő egy kis önéletrajzi írásában. Ez a környezet a gyermek első éveinek színtere. A berken sejtelmes szépsége, az ismeretlenből ismeretlenbe siető folyó, a messzeség vágyát ébresztik fel a fiucskában, édesanyja meséi pedig a székely tündérvilág alakjaival népesítik be képzeletét, mely már ekkor élénken működött, s mohón szedte magába a benyomásokat.

S mintha a sors is táplálni akarná a gyermeknek ezt a

képességét, az elemi iskolák végzésére apja hivatali székelyére, az ódon szépségű Segesvárra kerül, ahol a lakosság egy része is, a szászág, a maga külön életével és nyelvével egy új, szokatlan világot jelent számára. Az ódon segesvári vár, a hegyen épült vármegyeházával, nevezetes óratornyával és bástyafalaival, a Grimm- vagy Andersen-mesék titkokat rejtegető északi váraként jelenik meg az alattuk naponként elszöktető kisfiú képzeletében. Nem csoda, ha a vén torony órája későbbi életében is felkísért. (Éji szálláson egy vén vártorony alatt.)

Erről a korszakról így vall említett írásában: „Magam Segesváron rendesen valami tartós elbűvöltség-félében éltem. Mindig éreztem ott valami titkos lehelletét a mesészerűségnek. Ezt a hangulatomat a különös építésű ódon házak, a vár, a maga hosszú fedett „diák-lépcső“-jével, tornyával, sétatéri búvónelyeivel, zegzugaival, bástyaival ugyancsak elősegítették“. S a várból le lehetett látni a néhánykilométeres messzeségből felderengő fehéregyházi síkra, ahol Petőfi Sándor dicsőséges élete „foszlott a legendák ködébe titokzatosan“.

A kisgyermek már egy érzékeny lelkű költő szemével itta és szívével érezte ezeket a szépségeket. Mint egy versében mondja:

Hogy lettem költő? — kérded.

— — — — —
*... az voltam én már, mikor legelőszőr
— Betfalvi kertünk tavaszodása közben
Vagy esteledés idején a segesvári várban —
Csodálkoztam rá kisgyermeki szemmel
A bontakozó világ csodáira és ezt
Meg-megpróbáltam eldudorászni dadogva.*

(Egy levélbeli kérdésre.)

Az elemi iskola felsőbb osztályait németnyelvű iskolában járja.

Ekkor már olvasmányai is élénken belejátszanak képzelete táplálásába. A betűk ismerete az egész világot megnyitja előtte. Mohón olvas. Mindenféle írás jó neki, hogy lelke szomjúságát kielégítse. Lelkesedik a történelmen, de első sorban azok az olvasmányok érdeklik, melyek segítségével távoli és különös vidékeket, embereket, állatokat ismerhet meg, s melyek vakmerő kalandok, páratlan felfedezések iz-

galmát nyújtják élményeket áhító lelkének. A határtalan tenger, a méltóságos hömpölygésű Gangesz, a napátsütötte partmenti bambuszerdők homályában megcsillanó aranyesikós tigrisekkel, az iszonyatos zúgású Niagara-vízesés, — a küllőparti kisfiú ábrándjai. Nem egy későbbi költemény táplálkozik ezeknek az ábrándoknak a kincseiből.

Most India pálmaerdeje leng felém —
(Feléje gyermekül én is hogy repekedtem!)
Majd másul a kép: im, éjjel, az Akropolisz ...
Márványcodáin fény siklik alá s föl.
(Óh, bús szemem ennyit is hiába esengett!)
De rögtön szörnyű zivaj vág, csattog a csendbe:
New-York magas vasútja, Broadway, a Brooklyn-híd
(S én nem sodródhattam soha forgatagukba!)
Most illatozón — Firenze virágai ontják —
(Óh, ketten járni a tavaszodó Firenzét!)
S rá Moszkva — az ősi — zúg föl ezer haranggal!
S a többi — a többi város — a többi ezer táj!
Minden csoda — zápor örömből és csodából —
Mit szomjan, mint a homokföld kánikulában,
Epekedtem inni kívánva, —

idézi őket *Éjszak felé* című versében.

A negyedik elemi osztály elvégzése után apja nyugatomba vonul, s ő a középiskola végzésére a Betfalvával szomszédos Székelykeresztur unitárius kollégiumába kerül. Itt járja a négy alsó gimnáziumi osztályt. A felső osztályok végzésére a nagyszombati állami főgimnáziumba megy. Itt nála 25 évvel idősebb özvegy nénjénél, apáról féltestvérénél lakik, s szellemileg nagy hatással van rá szintén féltestvér bátyja, Árpád, aki rövid ideig az intézet tanára volt. Ő volt az, aki az ifjú mohó olvasási kedvét maradandóbb értékekre: az ókori klasszikusokra, a nagy angol és orosz regényírókra irányította. Itt már az egyre erősödő nemzetiségi öntudat hullámai is fel-felcsapnak körülötte: az iskolában és a városban. Úgy látszik, szombati tanuló korában kezd irogatni is. Maga beszél „nehány kivételesen megmutatott kísérlet”-ről, melyeket bátyja alapos megjegyzésekkel kísért. VIII. osztályos korában osztálytársával, Gyárfás Elemérrel együtt megnyeri az ú. n. Deák-dolgozat pályadíját. 1902-ben tesz érettségit.

Ezután a kolozsvári Ferenc József-Tudományegyetem

jogi karára iratkozik be, s államtudományi vizsgát tesz 1907-ben.

Közben apja még jogász kora elején meghal, és anyja magára marad. Ők ketten mindig jól megértették egymást. Tartósan, még nem voltak távol egymástól, s lelki közösségük sohasem szakadt meg. Az anya követni tudta fia lelkének bontakozását, s a fiú híven beszámol anyjának lelki gyapodásáról. „Maga is mindig sokat olvasgatott, s ilyenkor késő korában is szinte meglepő módon tudott érdeklődni Raszkolnyikov, Anyegin, vagy a nagy angol írók regényalakjai iránt úgy, mint amikor a világirodalom nagy drámai költeményeit, Macaulay, Taine, Carlyle, Emerson, Péterfy Jenő tanulmányainak valamelyikét, vagy egy-egy nevezetes bölcséleti, társadalomtudományi könyvet olvastam föl neki“, — írja ezekről az időről Tompa László.

A jogvégzett fiú előtt kitárul a világ, amely felé mindig annyira áhítozott, — mögötte pedig ott van a magányos anya, kit helyhez kötnék földje „kezelgetésének gondjai, hagyományos felfogása“, s Tompa László — otthon marad: 1907-ben közigazgatási gyakornok lesz a Betfalvától 22 kilométerre fekvő küküllőparti városban, Székelyudvarhelyen, azzal a gondolattal, hogy az elhelyezkedés úgyis csak ideiglenes lesz, és hamarosan nyílik alkalom valami kedvére való helyváltztatásra.

Udvarhelyre érzelmi okok is vonzották, s a fiatal vármegyei tisztviselő 1909-ben feleségül veszi Molnár Károly állami főreáliskolai tanár lányát, Margitot. 1912-ben a vármegye törvényhatósági közgyűlése II. osztályú szolgabírónak választja meg, de mint fő. aljegyző központi előadóként továbbra is az alispáni hivatalban teljesít szolgálatot a világháború közepéig. Ekkor az udvarhelyi járás főszolgabírói hivatalába kerül. 1918. április havában I. osztályú szolgabíró lesz, de még ez év májusában az előírt szakképesítő bizonyítvány megszerzése után Udvarhely vármegye főispánja vármegyei főlevéltárossá nevezi ki. Ebben a hivatalban találja az összeomlás. A megszálló hatalomnak azonban nem teszi le a hűségesküt, s állását elveszíti. Most megint mehetne. Előtte az út, amelyen annyi erdélyi elindult ebben az időben, — s ő nem mozdul. „Visszatartott több ok és meggondolás“, — írja. „A többtagú, zsenge családdal a bizonytalan-ságnak való nekiindulás esetleg veszélyessé is válhatókockázata, az emiatt való aggodalmas felelősségérzet, — anyámnak beteges és öreges meggyengültségében való elmozdítha-

talansága, anyagi és érzelmi földhözköttöttsége, ami rajta át kötött magamat is és még több más ilyenféle". Maradt.

A „Nappal kószáltam, éjjel nem pihentem” szavak fejezik ki legtalálóbban az ő ekkori lelkiállapotát is. De a gyöt-rődésen kívül van ennek az időnek más gyümölcse is. Tompa László ekkor jegyzi el magát végkép az írással. Ami eddig a hivatal mellett csak kedvtelésnek vagy szép vágyakozás-nak tetszett, most a kényszerű ráérés idején s a kiszélesedett felelősségérzet fényében életcélá vált, s köteleességgé kemé-nyedett. Előkerülnek a fiókban dugdosott költemények, s az akták mögé került írástervek. Az első versek még 1918-ban a Szini Lajos szerkesztette Székelyföld című havi szemlében jelentek meg Marosvásárhelyt, igazában azonban az Osvát Kálmán és Berde Mária szerkesztette Zord Idő című folyó-irat verspályázatán tűnik fel. Ettől kezdve tevékeny részt vesz az önállóan fejlődő erdélyi irodalom kiépítésében. Köl-teményei eleinte az Erdélyi Szemlében, majd az ebből ala-ult Pásztortűzben jelennek meg. Verseket ír továbbá az Ellenzék Kuncz Aladár által szerkesztett irodalmi mellékle-tébe, s később az Erdélyi Helikonba. Közben csonkaországi folyóiratok is közlik költeményeit. Folyóiratokban és napi-lapokban kisebb prózai írásai is jelentek meg. 1920. szept. 5-e óta a székelyudvarhelyi Székely Közélet című hetilap szerkesztője.

Eddig öt verses-könyve látott napvilágot:

1. *Erdély hegyei között.* Minerva R.-T. kiadása, Kolozs-vár, 1921. Tóth István címlapjával. 94 oldal, 54 költemény.

2. *Éjszaki szél.* A szerző kiadása. Könyvnyomda R.-T. Székelyudvarhely. 1923. Haáz Rezső címlapjával. 78 oldal, 45 költemény.

3. *Ne félj!* Erdélyi Szépmíves Céh kiadása, Kolozsvár, 1929. 81 oldal, 51 költemény. Lítteczkyné rajzaival.

4. *Ne félj!* Összegyűjtött költemények. Révai kiadás, Budapest, 1936. 217 oldal, 163 költemény.

5. *Hol vagy ember?* Erdélyi Szépmíves Céh kiadása, Kolozsvár, 1940. 90 oldal, 51 költemény.

Tompa László költemények írása mellett műfordítással is foglalkozik. Lefordította Goethe, Schiller, Hölderlin, Edu-ard Mörike, Gottfried Keller, Theodor Storm, Richard Deh-mel, R. M. Rilke több versét. Sajnos, ezek összegyűjtve még nem jelentek meg. 1942. november 14-én a budapesti Nem-zeti Színház az ő fordításában adta elő Schiller Don Carlos-át.

Tagja az Erdélyi Helikon irodalmi munkaközösségnek, a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Irodalmi Társaságnak és az Erdélyi Irodalmi Társaságnak.

Irodalmi munkásságának elismerésül az Erdélyi Helikon irodalmi munkaközösség 1929-ben a 30.000 lejes Kemény János-féle nagydíjjal tüntette ki. 1941-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium felügyelete alatt álló Baumgarten Ferenc-féle irodalmi alapítvány részesítette 3.000 P jutalomban. 1942-ben a kolozsvári „Művészeti Hetek“ alkalomával Budapest székesfőváros 2.000 pengős Szent László-díját ítélte oda neki a díjmegállapító bizottság. 1943. őszén a Petőfi Társaság érdemesítette 2.500 P jutalomra.

1943. december 14-én a költő 60. születésnapján Székelyudvarhely társadalmi egyesületei és az Erdélyi Párt udvarhelymegyei tagozata díszes ünnepség keretében mutatták be hódolatukat a város és a megye nagy fia előtt.

Tompa László most 60 éves. Azok a külső kötelékek, amelyek kisvárosához kötötték, rendre leszakadoztak róla. Édesanyja meghalt, családja felnővekedett, a kis föld lelapadt, a kapuk is szélesebbre tárultak azóta, s ő nem mozdul. Pedig „az a régi nyugtalanság“ még ma sem csöndesedett el benne teljesen. De mintha ma már egyre megadóbban hajtana meg fejét ama rejtelmes hatalom előtt, mely sorsát így rendezte, s életét a Nagyküküllő ezüstszalagjának egy kis darabjára fűzte fel.

Jegyzet. A Tompa László életére vonatkozó adatokat vitéz Bíró Lajos ny. gimn. igazgató összeállításából, a költőnek „A Küküllő mellett“ című írásából (Megjelent a Séta bölcsőhelyem körül című könyvben, Révai-kiadás, Budapest, 1940.) s a vele való beszélgetésekből merítettem.

II.

Az az állandó vágyakozás, mely a gyermek Tompát rejtelmes messzeségek képeivel igézte, nem alszik el a felnőtt szívében sem, s heve ott szikrázik a költő legtöbb versében. A férfi Tompa sem érzi jól magát vidékének zárkózott hegyei között, „melyek közt rabbá rögződik a lélek“, s elégedetlenkedve bolyong kisvárosa sáros utcáin.. Környezete kicsinyes, hétköznapi életzaja, mint rút bogár kinozza fülét, s lelkét undorral tölti el. Szabadulni szeretne. Messze tengerek felé, távoli napfényes vidékekre vágyik: Tahiti békéjét áhítja. Olyan helyek után sóvárog, hol szabad élet lenne társa, szárnyait kibonthatná, s tündöklő álmait szabadon ereszthetné.

Itt napjai ernyesztő gondok közt fecserlődnek el, melyek üldöző ordasok módjára követik élete szánját. — Szeretne elmenekülni előlük. Lobogó vágyai egy mesésen nagyszerű, diadalmas életet festenek eléje, melyben mint táltoslovon vágatató vitéz dobbanna a vár elé,

*Melynek dühöngő sárkányát levágva:
Elfultan érezném, hogy rámborul
Legszebb álmaim teljesült csodája.*

(A mesetáltoson.)

Ez a csodaváró nagy nyugalanság ott lélekzik Tompa majd mindegyik költeményében. Tessitori Nóra, a híres erdélyi szavalónő vette észre először, hogy verseiben milyen sok az utazási képzet: lovon, szánon, vonaton, autón, hajón, repülőgépen.

Vágyai azonban sohasem teljesülhetnek. Sokszor van úgy, hogy már-már valóra válnak,

*S mikor már úgy van: enyhülést találhat:
Kiszárad a tó, amelyből jutott korty
Minden más népnek, embernek, szárnak.*

(A mű.)

Az élet mint „rút bilincs“ zárja körül, s a költő mint kisállomáson lemaradt utas méz az elrobogó vonat után. Olyan, mint az a régi szobrász, aki halott fiáról mintázta művét: ő is halott vágyakat vés verseibe.

Tompa megadással igyekszik sorsát elviselni, s már-már maga is befagyott révnek nézi életét. De egy kis szél, „mely rég felejtett illatokat hoz duruzsolva“, elég arra, hogy „valami nagy-nagy Hátralevő ünnepre, torra“ figyelmeztesse, s:

*Ekkor a révet lesem ismét:
Már mikor enged, hogy a vágyak,
Útján még egyszer a világnak
— Talán vesztemre — nékivágjak?!*

(Befagyott révben.)

De Tompa László nemcsak a távoli messzeségek, szabadabb, ragyogóbb élet felé szárnyaló vágyait nem tudja megvalósítani. Úgy érzi, lelke legmélyebb, legszebb kincseit sem tudja napfényre hozni. Összegyűjtött költeményeinek élén egy vers áll: *Rejtett kincs tudója*. Ebben a lelkében elásott kincsről beszél, melyet sötét varázslat: egy fekete kutya őriz. A varázst senki sem tudja feloldani, — az emberek nem is nagyon törődnek vele, — s a kincs

*Úgy mulik el megse látva —
És ügyet rá senki sem vet,
Hogy az, ami rejtve senyedt:
Reves lom vagy kincsesláda?!*

A költő úgy érzi, hogy lelkére valami fojtó, bénító nyomás nehezedik. Pedig színes álmokkal, zengő szépségekkel van tele, de nem tudja megszólaltatni őket. Két verse is van, melyben a meglátott, megtalált, de meg nem fogott, ki nem fejezett szépséget siratja. Az egyiknek mily jellemző a címe is: *Tűnő szépségek kergetője*:

*Virágos réten, sokszor szóltanul
Nézem, amint a nap nyugodni hull!
Sugaraí még egyszer átölelnék —
De míg nekem is föllendül karom:
Már hasztalan, — az éj egészen ellep,
S a nap sehol, lebukott nyugaton.*

Máskor csodásan kéklő ég alatt,
Hallok suhanni zengő hangokat.
De míg szívem a bűbájos zenéhez
Hangolódnék, hogy azt dobogja majd:
Már az is elmúlt, — csend és csüggedés vesz
Körül megint, s csak dadogom a dalt.

S előnti a keserűség:

Hát már ez soha másként nem lehet?
Előlem mindig minden elsiet.
Csak kapkodok, mint gyermek fény felé —

Még az életet is értelmetlennek látja:

Óh, tűnő színek, elzengő dalok,
Nélkületek jobb is, ha meghalok!

A tehetetlen ember szíve segítség után sóvárog. Úgy érzi, hogy egy segítő kéz sokat tehetett volna helyzetének enyhítésére. Azonban nem jó senki: magában kell sorsát hordoznia. Sokszor még a remény is elhagyja. Helyzetét meg-rázóan fejezi ki a találóan Kútba estem — ki húz ki? címmel ellátott verse:

Hát megpróbáltam fölvergődni én.
Segítség nélkül — s párszor hittem is már,
Hogy mindjárt előnt a tündéri fény,
Az öröm napja, — ekkor visszabuktam,
Még mélyebb éjbe, búsabb árvaságba.
Vártam: ki húz ki? — Újra csak hiába!
Tettem új próbát is megint, s megint —
De csak kudarc ért, — s ma már ott vagyok, hogy
Fölfelé szemem alig is tekint...

Tomp verseinek jórészt ezek a nehéz sorsot panaszoló, bánattól borongó költemények adják. Ezek teszik líráját sötét színezetűvé. — Életének ritka az olyan szép, kiegyensúlyozott, szinte súlytalanul lebegő pillanata, mint amilyenről a találó című Zenith ad számot:

Bennem, kívülem végtelen világok
Terülnek, míg én látó szemmel állok
Életem csúcán, sugárzó delén,
Mint járt-kelt hajós, ki nagy vizek ormán
Dalolva suhan, kezében a kormány —
Biztos magában. S társa jó remény!

Mi az, ami béklyót vet a költő vágyaira, nem engedi feltörni lelke kincseit? A Tompa-versekből az izzó sóvárgás gőze s az elfojtott erő kinja mellett egy szinte túlzottan aggodalmas felelősségérzet és elszánt helytállás nehéz párája leng felénk.

Anyá, család... — mondja s úgy érzi, az érettük való felelősség miatt nem bízhatja magát vágyaira. Aggodalmas gonddal, féltő szeretettel áll övéi mellett, s hősiessé keményedő elszántsággal küzd érettük. — Meg-megtántorodik élete mélységei fölött, csábító hangok is vonják, olykor únja is helyét, de nem engedi el az autó kormányát, melyben szerettei ülnek, vigyáz reájuk,

— — — *míg csak elfogy egyszer
A benzin s én halálra zaklatott
Lélekkel, nyűtt, verejtékverte testtei
Leszállhatok és elzuhanhatok!*

(Soffőr.)

Lelkére is a mindennapok bajai, a nehéz élet gondjai raknak ólom súlyokat. Az ihlet percei, az alkotás reménye a szomszéd szőnye nyekkenéseiben s a betolakodó gond lehétől oszlanak el.

De azért a költő felelőssége érzetében újra és újra aláveti magát a feléje siető gondoknak: nem tud s nem is akar kitérni előlük, fanyar hősiességgel vállalja őket. Közben mint sorsának megköttöt, képzelete mítikus nagyságúra növeli gondjait, s azok úgy gubbasztanak élete fölött, mint nagy sötétszárnyú madarak, lelkének komor, babonás őrei.

Tompa azonban maga is érzi, hogy ez mind nem elég magatartásának és sorsának megokolására. Egy versében mondja:

*Karomban is meg-megbizserdül a vágy:
Nekivágni az élet sodróbb áramának:
Lüktessen együtt életem is
A nagyvárosok lüktető életével —
(Él társam is ott, — pár mai legkülönb.)
De mindjárt érzem, valami visszatart.
Mi? nem tudom. Ám úgy látszik: erős!
Azt mondom néha: talán a gondok, család...
De lehet más is. — —*

(Erdélyi téiben).

Mi a versekből úgy látjuk, hogy a költő egyéniségének

legmélyén van valami nehézkesség, tétovázás, tartózkodó szemérem, aggodalmaskodásra való hajlandóság, s talán némi racionalis józanság is, és ezek a tulajdonságai nem engedik lelkét vágyai csolnakára szállni, belseje meghökkenő tartalmát napfényre törni, miattuk nem tudja a lelkén átsuhanó szépségeket megragadni. Ezek úgy nehezednek lelkére, mint a léghajóra a reáakasztott súlyok. Így lesz Tompa költészete egy nagy lélek szárnyaló nevének és megkötő erejének küzdelme, a költői csapongás és a prózai fegyelem kemény ötvözete.

Pedig költőnk lelkében ott él a művészi cselekvőkészség legmagasabb foka: a démoni, amikor az ember tisztán a cselekvés kéjéért tesz valamit — túl és innen az erkölcsi szempontokon, tisztán az élmény örvényének sodró erejét követve — az elkárhozásig. Az a cselekvésmód ez, melynek megjelemitésére Mefisztó alakját vetítette ki lelkéből az ember. A Forgószélben mesterien és jellemző módon játssza el költőnk ezt a szerepet: fenéig élvezi ördögi tettének kékét, de a cselekvést mással hajtja végre. Helyzete és jelleme korlátait még képzeletben sem meri áthágni.

Tragikus ezért Tompa költészete? Nem, mert a költő egy percre sem inog meg, nem törik össze e kettősség terhe alatt. Sőt: ez egymásnak feszülő erők ívelő nyomása hajtja költészetét mind magasabbra: az eget fáradhatatlan hévvel ostromló titánok régióiba.

Tompa László ugyanis nemcsak a céltalan vágyakozás, bús elmélkedés és keserű lemondás költője. A belsejében rejlő erők nem engedik elcsüggedni, lelkét elernyedni. Ezek az erők sokszor mint a megrekedt vihar törnek ki belőle, de szunnyadón is elég erősek ahhoz, hogy lelkét megóvják az összeroppanástól. Költőnk a legnagyobb kétségek között sem adja meg magát, nem adja fel a reményt. Konok daccal néz szembe az étellel. Mintha csak a *Kútba estem* szomorú soraira felelne a következő vers:

*Az út rögzös, csak tép az ág is,
'Amerre végzetem vezet.
Hogy napvilágra jussak innen:
Senkise nyujt segédkezet.*

*S mégis, bár üljön ezer ördög
Ez átkos, babonás körön:*

*Éjjelt lehellő rossz varázst
Valamikor még áttöröm.*

(Csillagtalán éjjeli ég alatt.)

Olyan ő, mint a Phönix,

— — — mely bárhányszor ég is,
Hamvaiból mind fénylőbben kikel.

(Kinok tüzen át.)

Kitartása a legreménytelenebb helyzetben sem hagyja el, s számos verse van, mely a konok, csak-azértis felfelé törés rekedt hangjait zengi. (Új Dévavára épül, Csökönység.) Őszegyűjtött verseinek címe is a keményen biztató: *Ne félj!*

Mily tévedés ezt a költőt pesszimistának nevezni: én nem ismerem optimistábbat nála. Hite egy percre sem rendül meg: a legkopárabb sziklán is kihajt, s a jeges síkokon is a remény zöldjét lengeti. A legjelentéktlenebb példa is elég neki, hogy biztatást merítsen belőle:

*A vízbe zuhant fatönk is
Süllyedhet erőtlenül,
De lent a fenékhez ütődve,
Fordul, s felszínre kerül.*

*Le-föl, le... jó, hogy e példák
Igy intenek nekünk.
Mutatva: sohasem kell
Hitünket vesztenünk.*

(December 21: téli napforduló.)

Mindig talál vigasztalást is: a csillagot, mely fölötte ragyog, vagy a dalt, mely minden inségben mellette marad, mint

— — — árvaságot
*Megosztó társaság.
Talizmán sebek ellen —
Télben virágos ág —
Csákány, mely sziklaösvényt
Mind magasabbra vág.*

(Ősz jötté elé.)

S tudja, hogy élete az élet végtelen áramának egy

hulláma, azíve a végtelenség ütemére dobban, s ő boldogan olvad fel a végtelenség rajta átzúgó áramában.

*

Nem hiába szeretne azonban Tompa élete taposó malmából kitörni, kicsinyes körülményeitől megszabadulni. Ha valamilyen véletlen folytán csak rövid időre is sikerül kiközkönnie a megszokott kerékvágásból, a reánehazedő nyomás feloldódik, s lelke ujjongva nyújtózik a tág levegőben. Képzete ilyenkor merészen szárnyal, gondolatai szilaj iramban áradnak, s vágyai gátat szakítva törnek elő. Ilyenkor tud csapongó, könnyed, sőt játékos is lenni. A valóság azonban ilyenkor is utánanyúl a költőnek, ráveti gyeplejét, s a lángoló versek legtöbbször a csöndes elmélkedés vagy a szelid öngúny hamvában hunynak el.

Egy idegen falusi fogadóban pl. hatalmas nagy úrnak, szabódezsői kifejezéssel: az Élet fejedelmének álmodja magát, s forrón szakad ki belőle az örömtől izzó kiáltás:

Életem: élet, enyém vagy egészen!

Lelkem nyűgöktől ujjongón szabad.

De kopognak az ajtón, s az álom elrepül: hívja a fiakkeresés a munka:

No, rozzant szán, gyű, gyerünk: rút robot

Karjába vár, mint örökös rabot.

S nem hagy, míg onnan a halál ki nem tép.

Hogy tovább győzzük, jó lesz hát vigyáznunk,

Nehogy az útban meghűlésig fázzunk!

(Idegen falusi fogadóban.)

Igy súvadnak le a merész álmok a valóságban önmagukat gúnyoló, kis hétköznapi gondokká.

Máskor az autó száguldó irama kapja el, s adja át lendületét világboldogító terveinek. Egyszer a tavaszi Rózsadomb ébreszti föl képzete táltosát.

A tavasz különben is feltűnő helyet foglal el Tompa költészetében. Meglepően sok tavaszi verse van. Azt a segítséget, amit hiába vár az emberektől, a tavasz adja meg neki. A jeges, szigorú, fagyasztó lehű téllal szemben a tavasz neki minden megjöttekor feloldódást, felszabadulást jelent. A tavasz mámore mindannyiszor elkapja, s zajló ütemű versekre ihleti. Ők ketten kitűnően megértik egymást. Ezeket

a verseket olvasva, ezt a kisé sötét, zordhangúnak ismert író t bizvást a tavasz cinkosának nevezhetnénk: minden találkozásnál van mondanivalójuk egymás számára. A tavaszi áradás elkapja a költőt is, a tavaszi eső pedig:

Belém is erőt áraszt és hitet.

S éledni látva völgyet, dombokat:

Lelkem is — érzem — szárnyat bontogat.

(Tavaszi eső zenéje.)

Az április igazi játékos versre inleli. Ezek a versek mutatják, hogy mennyire igazi eleme Tompa költészetének a friss lendület és az életöröm habzó elevensége.

Lelkének másik menedéke a zene végtelensége. A zene határtalan birodalma az a régió, amelyben a költő lelke szabadon szárnyalhat. Számos zenétől ittas, vagy zenére szomjas versben mondja ezt el:

Zenét! Szárnyunkat megtépték a vércsék:

A sok baj és kín — élnünk csak teher.

Számunkra legyen a zene az épség,

A szárny, mely ismét egekig emel.

Zenét, hogy szálljunk, nyűgöket szakítván,

Föl, föl e földről, hol csak dudva nő,

Csúf csúfolódik, erényhős a hitvány,

S szívek helyén csak kő van, durva kő.

Ott fönnt talán még egyszer újra látjuk

Az Örök-Úr szent, megbékélt szemét,

Míg lenn dolgoznak a gyilkok s az ágyúk,

S mindent előnt a rosszaság, szemét.

(Zenét.)

*

Tompa László elvágyódása alapjában nem földrajzi jellegű. Egy nagyálmú, tiszta és nemes lélek irtózik itt a világ szennyétől, kicsinyességétől, és szeretne elmenekülni előle. A költő lelke annyi év után ma is a gyermeki jószág tiszta fényében tündöklök — folttalan fehéren, s mint egy versében vallja:

Az igazságért láz emészti holtig —

Az minden másnál tartósabb szerelme,

*De hazugságok hurkaiba botlik
Lépten-nyomon, s nyugalma sincs semerre.*

(A mű.)

Ez a csodálatos, töretlen tisztaság költészetének egyik legszebb oldala. Maga is ezt tartja élete legfőbb érdemének, s ezt iratná sirkövére is:

— — — „Mételyes,
Csúf korban élt, de tiszta volt“.

(Emlék.)

Ennek a jóságnak, tisztaságnak a magasságából tekinti át korát is. Tompát ugyanis nem foglalja le teljesen a sorsával való vívódás, önmaga szabadságharca. Emelkedett szelleme túllát helyzete korlátain. Udvarhely elég magas kilátó neki, hogy Európa, sőt az emberiség sorskérdéseit is áttekintse. Keserű szívvel és apokaliptikus színekkel festi az ember megromlását. Rettentően fáj neki

*Ez általános és idült zürzavar,
Mely a föld mosolyát iszappal ölte el.
A sok erőszak, mely erdei vadnál
Üzöttebb vaddá alázta az embert.*

(Egy volt vadással.)

S kétségbeesve kérdi:

*Hol e riasztó zajban, vak zavarban
Egy békés zúg, ha csak egy talpatatnyi?
És hol egy jó arc, emberé, ki meg tud
E bozótban is embernek maradni.*

(Téren.)

Diogenész lámpájával keresi ezt az embert, de csak egy párat talál bús csillagunkon: — Gandhi, Amundsen, s a magát feláldozó orvos. Ezek táplálják reményét, hogy

*...egyszerre az éjben (a mélyben)
— Mint katakombákból — fölzendül a lélek,
A rég elalélt, s zeng mind hatalmasabban —
Szárnyal, s a szárnyain új csoda-napfény,
Mely immár mindig is itt marad a földön —
S lesz újra öröm és lesz jóság a földön!*

(Bús csillagon.)

Ezt a világot csak anyja mellett, anyja szívében találta meg valaha a költő. Nem csoda, ha terjedelemben nem is, de jelentőségben anyja oly nagy helyet foglal el e felnőtt is gyermeki szívvel éneklő költő verseiben. Mert Tompának csak sorsa és értelme a felnőtté, lelke örökké egy tisztaszívű, álmodó gyermeké maradt. S verseiben ez az elnyomott halhatatlan gyermek sír és lázad a gonosz és rút világ ellen.

*

Tompa helyzetének súlyosbitásához még a nehéz erdélyi sors is hozzájárul. A magyar költő sorsa sohasem volt rózsás. Költőink közül éppen a legnagyobbak és legmagyarabbak mindig úgy érezték, hogy életük teljes kiélésében, a bennük élő szépségek kidalolásában örökké meggátolta őket valami, mely mint a húrokra fektetett kéz, akadályozta meg lantjaik tiszta kizengését. S úgy látták, ebben a bénítottságban az egész magyarság osztozik velük.

S ami áll a magyar költőre, az kétszeresen igaz az erdélyire.

Mert ne feledjük: Erdély földje ez!

Zord, vihardulta táj!

Itt vágyainkra nem hipp-hoppbatár, —

De vár száz akadály!

(Halálbamenők üdvözlése.)

Egyéni helyzetén kívül ez a nehéz erdélyi sors súlyosodik Tompára is, s zárja szűk kalitkába végtelenbe törő szárnyait. Sok-sok versben mond keserű vallomást a költő erről a helyzetről.

Panasza azonban sohasem szemrehányás vagy lázadás. Akár az életet, konok daccal vállalja ezt is. Igazi férfipróbának érzi: a nagy lélek méltó ellenfelének. Ilyen nyomás alatt fölfelé törni: ez igen, ez férfinak való. A nehéz sors csak annál nagyobb erőfeszítésre, kitartásra ösztönzi. A *Harvasi tájékon* című versben mondja:

De csak tovább, fel, ösztökél a próba!

Magam magamért, hadd lám meddig ér fel,

Ha nekivág egy konok ősi székely?

Ebben a helyzetben találja meg küldetését is:

Igy kell e tájon (nyelve sok jajunkat)

Párnak, hogy mást is biztassunk, ezernyi

Gondban is, olykor vigat énekelni.

(Máshol és itt.)

De túl minden tudatos állásfoglaláson, ez a sors és a ráfelelő magatartás kapcsolja össze népével is. A kemény erdélyi tél egyformán nehezedik mindnyájukra, de össze is fogja őket, s együtt várják a nagy erdélyi tavaszt,

*Míg havat pallva a Budvár körül
Sors szele sír... kiugró bérceken
Toportyán dudál, — s véreimmel a tél
Felbonthatatlanul egybeölel.*

(Erdélyi télben.)

S ahogy a költő, népe is a meg-megújuló kitartás, az olthatatlan dac erejével felel végzetére. Ennek állít költőnk örök emléket a *Magányos fenyő, Őszi szántás székelő hegyek alatt, Lőfűrésztes* című remekeiben.

Igy tágul lassan Tompa költészetében a családot féltő felelősség gyűrűje a népet átkaroló férfi szilárd és meleg ölelésévé. A fejlődés legmagasabb lépcsőjét pedig a *Hol vagy ember?* c. kötet jelenti, melyben a költő már az egész válságba jutott emberiség kérdéseivel vívódik.

*

Az erdélyi táj, a szűk Székelyföld adja Tompa költészetének háttérét s képeiben eszközét is. Alig van képe, melyben átlépné a táj határait. Városának felvillanó tájai: a Küküllő gátja, a Budvár, a Hargita havas tetői, a lombtalan vagy tavaszi díszben pompázó székely erdők, a magányosan álló sudaras vagy görcsös fenyőfák, az egész szomorú, elboruló, vad, fergeteges, vakítóan koratavaszos vagy ezerszinben őszi, kísérteties, hirtelen változó, verejtékes, álmodkra csábító titokzatos hegyvidéki természet ott él a versekben a költő és népe sorsának jelképévé átllelkesítve.

Ezekben a jelképekké elevenedő táj- és természeti képekben forrad össze elválaszthatatlanul a költő az erdélyi földdel. Petőfit kivéve, nem ismerek irodalmunkban senkit, aki lelkében ennyire eggyé vált volna a vidékkel, mely életének színterét adta.

*

A közös sorsnyomáson és a helytállás kemény férfitörvényén kívül Erdélyhez köti Tompát képzeletének világa is. Ennek alkotó elemeit is mind a betfalvi házból hozta magával. A székely mesevilág kincsei lebegnek képzeletének szárnyain, s a költő egyik legfőbb vágya, hogy ezt a színes tündéri világot önmagában és népében felidézze. De ez is

elsüllyedt a gyermekkorral, csak a betfalvi kert maradt meg belőle. A költő idejár vissza költögetni őket, s hogy nem támadnak föl, a betfalvi kertben sir fölöttük:

*Hej, öreg kertem, hol a régi lelked?
Csak pókfonalak fénylenek a fákon.
Fújnám, de — jaj, én gyilkos napi jármom.
A riasztó hang a kürtömbe dermedt.*

*Tán él a kert még, s lánya, mese-kútja
Sem únta meg még ébresztőre várni.
Csak nem én vagyok már az a királyfi,
Aki a varázst fölzengetni tudja.*

(Őszi látogatás Csipkerózsza erdejében.)

*

Tompának előadásában is valami fojtottság érzik. Nyelvére féket vet, s röviden, a lényegesre egyszerűsítve, darabos, kurta szókkal adja elő mondanivalóját. Szinte érezzük, mint restelli ez az ember költői megindulásait, hogy átadja magát az ihlet sodró áramának. Mintha férfiatlannak tartaná, hogy ellágyuljon a Múzsza előtt. S ez a magatartás valóban valami erőteljes, férfias jelleget kölcsönöz lírájának. Könnyedén ömlő szavak helyett a költő sokszor egy tömör, nagytávlatú kép sugalló erejére bízta mondanivalóját. Például:

*Múlásom annyi zajt sem üt majd,
Mintha a szél egyszerre csak
Egy ajtót hangosan becsap.*

(Búcsúzás.)

Vagy:

*De már késő! a pecsét enged,
Bűm feltör, égre száll s uszálya
Úgy csüng alá, mint sűrű felleg!*

(A halász és a szellem.)

Költészete is ebbe az irányba emelkedik. Legjobb versei, ahol teljesen a kép szemléltető erejével fejezi ki magát minden magyarázat nélkül. Ilyenkor megélednek a jelenségek, mint Prospero szellemei, s görcsösen nyögik a költő panaszát, vagy ujjongva zengik vídamságát. Különösen a fába tudja mélyen beleélni magát: a helyhez kötöttség sorsa, de a helytállás daca is bennük fejeződik ki legtokéleteseb-

ben. Csodálatos az a képesség, mellyel a költő viharzó erőt tud préselni ezekbe a élettelen jelenségekbe (Fiatal fa a hegyen, Magányos fenyő, Mint lombtalan téli erdő). Találóa n mondja róla Kuncz Aladár: „Csodálatos ereje van Tompa inspirációjának, amely szinte keresve-keresi az élettelen ség legnagyobb arányait, a költőietlenség legádázabb sivatagjait, hogy megtermékenyítő lehellyel életre melegítse őket. És bizonyára ez a bensőséges művészi képzelet a legnagyobb diadala ennek a székelyudvarhelyi poétának, akinek szinte észrevétlenül s anélkül, hogy legszűkebb pátriájából, legszűr kébb mindennapjaiból kilépne, varázslatos bűvészlámpa nő kezéhez, amellyel környezetére mágikus fényt tud szórni“.

Formái is egyszerűek, de nagyvonalúak és szilárdak. Kevés formával él, s a kemény, szikár versalakzatokat kedveli. Ez illik az ő fojtott, tiszta, kissé komor hangjához. Dísz t, cifraságot nála ne keress. A hegyek keményléptű fia ő. Lelkének páncélját is az erdélyi sors pörölyei formálták.

*

Tompa László mindenütt az élet határait ostromolja verseiben: a messzeség, a szépség meghódítása, önmaga és népe mélységeinek feltárása áll előtte költői feladatként, de szándékai és szárnyalása elé gátat emelnek egyénisége korlá tai és a mindennapok zord valósága.

Lelkének és Erdélynek könnyedebb, színesebb, csillogóbb oldalát Tompa nem tudta felszabadítani, — de sikerült neki más. Sikerült sorsában és költészetében e táj lakóinak sorsát megjeleníteni, a végérvényes forma erejével, ténát örökvénnyel megszólaltatni. Tompa költészete az erdélyi, a székely sors és magatartás vessé válása, szavakba öntése. S ez a tény szabja meg Tompa László helyét a magyar irodalomban: e sors vállalásával és tökéletes kifejezésével a magyar léleknek egy nagy és nemes tartományával ajándékozta meg irodalmunkat.

Ez a 60 éves Tompa László életének legnagyobb érdeme és dicsősége.

A szerzőtől eddig önállóan megjelent:

1. **Ady-tanulmányok**, Debrecen, 1934.
2. **Gyöngyösi István költészete**, Debrecen, 1936.
3. **A. L. Huxley, a regényíró**, Debrecen, 1938.
4. **Debrecen, városismertető könyv**, Debrecen, 1939.
5. **Ady és Debrecen**, Debrecen, 1943.